

श्री समर्थ रामदासकृत आत्माराम

Contents

१	त्याग निरूपण १-३९	१
२	माया निरूपण १-४३	२
३	ब्रह्म निरूपण १-३६	३
४	साधन निरूपण १-३७	४
५	स्वानुभव निरूपण १-२८	५

Swami Ramdas (1608-1681), was the spiritual guru of Shivaji, both instrumental in the renaissance of Hindu Dharma and Polity, 'nishreyas' and 'abhyudaya', in the manner of Krishna and Arjuna, or Buddha and Ashoka. He wrote prolifically in a vigorous poetic style, and his verses are to this day on the lips of young and old, as aphorisms for leading a god-centered life in the turmoil of the world.

This particular work he considered as the pinnacle of his philosophy of experiencing (svanubhava) of Truth, Ultimate Reality, God.

॥ श्रीराम समर्थ ॥

१ त्याग निरूपण

जयास लटिका आळ आला । जो माया गौरीपासूनि जाला ।
जालाचि नाही तया अरूपाला । रूप कैचें ? ॥ १ ॥
तेथें स्तवनाचा विचार । न घडे निर्विकारी विकार ।
परी तयास नमस्कार । भावबळें माझा ॥ २ ॥
जयाचेनि वेद शास्त्रें पुराणें । जयाचेनि नाना निरूपणें ।
जयाचेनि स्वसुखा लाधणें । शब्दी निःशब्द ॥ ३ ॥
जें शब्दांस आकळेना । जें शब्दविण सहसा कळेना ।
कळलें ऐसेहि घडेना । जिये स्वरूपी ॥ ४ ॥
ऐसें सदा सर्वत्र संचलें । जें तर्का न वचे अनुमानलें ।
तें जयेचेनि प्राप्त झालें । आपरूप आपणासी ॥ ५ ॥
नमन तिचीया निजपदां । माया वाग्देवी शारदा ।
जयेचेनि प्रवर्तती संवादा । संत माहानुभाव ॥ ६ ॥
आता वंदीन सद्गुरुस्वामी । जेथें राहिले तोचि मी ।
आणि निवारिली निजधामी । पांचही जेणें ॥ ७ ॥
तया निजपदाकडे । आनंदें वृत्ति वावडे ।
पद लाधलिया जडे । तद्रूप होऊनि ॥ ८ ॥
स्वामी कृपेचा लोट आला । मज सरोवरी सामावला ।
पूर्ण जालिया उचंबळला । अनुभव उद्गार ॥ ९ ॥

माझें सद्गुरूकृपेचें बळ । मनामाजीं सांठवले तुंबळ ।
तेणें बळें स्वानंदजळ । हेलाऊं लागे ॥ १० ॥
आता नमस्कारीन राम । जो योगियांचें निजधाम ।
विश्रांति पावे विश्राम । जये ठायीं ॥ ११ ॥
जो नांवरूपा वेगळा । जो ये मायेहून निराळा ।
जेथें जाणिवेची कळा । सर्वथा न चले ॥ १२ ॥
जेथें भांवावला तर्क । जेथें पांगुळला विवेक ।
तेथें शब्दांचें कौतुक । केवीं घडे ॥ १३ ॥
जयालागी योगी उदास । वनवासी फिरती तापस ।
नाना साधनी सायास । जयाकारणें करिती ॥ १४ ॥
ऐसा सर्वात्मा श्रीराम । सगुण निर्गुण पूर्णकाम ।
उपमाच नाही निरुपम । रूप जयाचें ॥ १५ ॥
आत वंदीन संत सज्जन श्रोते । जे कृपाळू भावाचे भोक्ते ।
माझीं वचनें प्राकृतें । सांगेन तयासीं ॥ १६ ॥
तयाचें वर्णावे स्वरूप । तरी तें स्वरूपाचेंचि बाप ।
जें वेदांसि सांगवेना रूप । तें जयांचेनि प्रगटे ॥ १७ ॥
आता शिष्या सावधान । ऐक सांगतो गुह्यज्ञान ।
जेणें तुझें समाधान । आंगीं बाणे ॥ १८ ॥
तुवां आशंका नाही घेतली । परंतु मज तुझी चिंता लागली ।
कां जे तुझी भ्रांति फिटली । नाहीच अद्यापि ॥ १९ ॥
दासबोधींचे समासी । निर्मूळ केले मीपणासी ।
तया निरूपणेंही वृत्तीसी । पालट दिसेना ॥ २० ॥

म्हणोनी न पुसतां सांगणें । पडलें शिष्या तुजकारणें ।
 आतां तरी सोय धरणें । श्रवण मननाची ॥ २१ ॥
 चातकपक्षी वरीचा वरी । चंचु पसरून थेंबुटा धरी ।
 जीवन सकळहि अव्हेरी । भूमंडळींचें ॥ २२ ॥
 तैसा शब्दवरुषाव होता । असों नेदावी वेग्नता ।
 श्रवणपुरी सामावितां । मनन करावें ॥ २३ ॥
 लागवेग जाणोन शब्दाचा । आवांका पहावा मनाचा ।
 शब्दाआंतील गर्भाचा । सांटावा घ्यावा ॥ २४ ॥
 अरे तूं कोण? कोणाचा? । कोटोनि आलासि कैचा ? ।
 ऐसा विचार पूर्वीचा । घेई बापा ॥ २५ ॥
 अरे त्वां जन्मांतर घेतलें । काय मानितोसी आपुलें ।
 ऐसें तुवा विचारिले । पाहिजे आतां ॥ २६ ॥
 येथे तुझे कांहींच नाही । भुलला आहेसी काई ।
 चुकोनि आलास, जाई । जेथीचा तेथें ॥ २७ ॥
 तूं समर्थांचें लेकरूं । अभिमाने घेतला संसारू ।
 अभिमान टाकितां पैलपारू । पावशील बापा ॥ २८ ॥
 ईश्वरापासून जालासी । परी तूं तयासी चुकलासी ।
 म्हणोनि हें दुःख भोगिसि । वेगळेपणें उत्कट ॥ २९ ॥
 त्यागिसी सकळ वैभवाला । आणि विश्वाससी मझिया बोला ।
 तरि मी घालीन रे तुजला । जेथील तेथें ॥ ३० ॥
 तुझे अढळपद गेलें । तुज मायेनें वेढा लाविलें ।
 तें जरी तुझे तुज दिधलें । तरी मज काय देशी ॥ ३१ ॥
 जितुकें कांहीं नासोन जाईल । जें अशाश्रित असेल ।
 तुज समागमे न येईल । तितुकेंच द्यावे मज ॥ ३२ ॥
 मजही तें काय करावें । परी तुजपसून टाकवावें ।
 तुवां टाकिलें तरि न्यावें । तुज समागमे ॥ ३३ ॥
 अरे भूष्ण भिक्षेचे सांडिले । आणि राजपद प्राप्त जालें ।
 तरि तुझे काय गेलें । सांग बापा ॥ ३४ ॥
 नाशिवंत तितुकेंचि देसी । तरी पद प्राप्त निश्चयेसी ।
 त्यामद्ध्ये लातुच करिसी । तरी स्वहित न घडे ॥ ३५ ॥
 तों शिष्य म्हणे जी दिधलें । स्वामी म्हणती पद लाधलें ।
 आतां तूं आपुलें । कांहीं मानू नको ॥ ३६ ॥
 इतुकें स्वमी बोलिले । आज्ञा घेऊन निघाले ।
 तंव शिष्ये विनविलें । विनीत होऊनी ॥ ३७ ॥
 आतां पुढिलिये समासी । संवाद होईल उभयतांसी ।
 तेणें स्वानंदसिंधुसि । भरितें दाटे बळें ॥ ३८ ॥
 इति श्री आत्माराम । रामदासी पूर्ण काम ।
 एका सावध, वर्म । सांगितले पुढें ॥ ३९ ॥

२ माया निरूपण

जय जय जी सच्चिदानंदा । जय जय जी आनंदकंदा ।
 जय जय जी निजबोधा । परमपुरुष ॥ १ ॥
 अनंत ब्रह्मांडा ऐसी दिसाळें । मायेने रचिली विशाळें ।
 तें तुमचे कृपेचेनि बळें । विरतीं स्वानंद डोही ॥ २ ॥
 आता स्वामीने जें कांहीं इच्छिलें । तें पाहिजे अंगिकारलें ।

शरणागत आपुलें । समर्थे उपेक्षूं नये ॥ ३ ॥
 नाशिवंत काये म्यां टाकावें । तें मज स्वामीनें सांगावें ।
 मज दातारें करावें । आपणा ऐसें ॥ ४ ॥
 ऐकोन शिष्याचें बोलणें । स्वामी म्हणती सावध होणें ।
 अवधान देऊन घेणें । आनंदपद ॥ ५ ॥
 शिष्या बहू मन घाली । आता बाष्कळता राहिली ।
 येथें वृत्ती चंचल केली । तरी बुडसी सदेहसागरी ॥ ६ ॥
 अग्निसंगे लोहो पिते । तेणें तयाचा मळ तुटे ।
 मग परिसेसि झगडतां पालटे । लोखंडपण तयाचें ॥ ७ ॥
 म्हणउन नाशिवंत तितुका मळ । तुवां त्यजावा अमंगळ ।
 तो गेलिया तूच केवळ । आहेस बापा ॥ ९ ॥
 तरी नाशिवंत तूं जाण माया । मायीक जाये विलया ।
 ते मायेचा विस्तार प्राणसखया । ऐक सांगतो ॥ १० ॥
 अहं ऐसें जें स्फुरण । तेंचि मायेचें लक्षण ।
 तये मायेपासून त्रिगुण । गुणापासून भूतें ॥ ११ ॥
 पृथ्वी, आप, तेज, वायो, आकाश । सृष्टी रचिली सावकाश ।
 येथें दृश्य आणि अदृश्य । सकळ माया ॥ १२ ॥
 येक माया दों ठायी वाटली । प्रकृति आणि पुरुष झाली ।
 जैसी दो दिसांची बोली । येकचि परवा ॥ १३ ॥
 माया ज्ञाता ज्ञेय ज्ञान । माया ध्याता ध्येय ध्यान ।
 माया हेंचि समाधान । योगियांचें ॥ १४ ॥
 माया सच्चिदानंद । माया आनंदाचा कंद ।
 माया हेचि निजबोध । शब्दरूपें ॥ १५ ॥
 आत्मा ब्रह्म आणि स्वरूप । हेंहि मायेचेंचि रूप ।
 रूप आणि अरूप । सकळ माया ॥ १६ ॥
 जीव शिव आणि ईश्वर । हाहि मायेचाचि विस्तार ।
 विश्वरूप विश्वभर । अवघी माया ॥ १७ ॥
 माया मनास चाळक । माया बुधीस व्यापक ।
 माया येकी अनेक । ऐसें बोलणें ॥ १८ ॥
 माया देहास चालवी । माया शब्दास बोलवी ।
 माया दृश्यास दाखवी । नेत्री रिघोनिया ॥ १९ ॥
 मायेनें माया चाले । मायेनेंचि माया बोले ।
 मायेनें माया हाले । वायोरूपें ॥ २० ॥
 तो शिष्य म्हणे जी ताता । माया चाले स्वरूपसत्ता ।
 अरे! सत्ता तेचि तत्त्वता । माया जाण ॥ २१ ॥
 तरी मायेने स्वइच्छया असावें । आणि स्वरूपसत्तेनें नसावें ।
 मनास आलें तैसें करावें । हें केवी घडे ? ॥ २२ ॥
 खर्यावरी लटिकें चौताळलें । लटिकें मयादिनें राहिलें ।
 तें तुवां गर्भाधें देखिलें । हे अघटित वार्ता ॥ २३ ॥
 तैसी माया हे नाथिली । अणि स्वरूपसत्तेने चालिली ।
 ते तुवां गर्भाधानें देखिली । हे वार्ता सांगसी ॥ २४ ॥
 जें जालेंचि नाही सर्वथा । तयावरी निर्गुणाची सत्ता ।
 ऐसें हें ज्ञातेपणें बोलता । तुज लाज नाही ॥ २५ ॥
 सकळ माया ऐसेंही म्हणतां । आणि जालीच नाही ऐसेंही
 सांगतां ।

तरी मी काय करावे आतां । सांगा स्वामी ॥ २६ ॥
 अरे ! मनासी जें जें अनुभविलें । तें तें माईक नाथिलें ।
 तितुके तुवां टाकिलें । पाहिजे स्वानुभवे ॥ २७ ॥
 सकळ हि माया परी नाथिली । स्वरूपी तों नाही राहिली ।
 येवं आहे नाही हे बोली । माया जाण ॥ २८ ॥
 येवं सांगतो ते ऐकावे । मईक मायेतें जाणावे ।
 आता मनन करावे । सावध होऊनी ॥ २९ ॥
 मायेकरितां माया दिसे । मायेकरितां माय नासे ।
 मायेकरितां लाभ असे । परमार्थस्वरूपाचा ॥ ३० ॥
 माया भवसिंधूचें तारू । माया पाववी पैलतारू ।
 मायेवीण उद्धारू । प्राणीयास नाही ॥ ३१ ॥
 मायेकरितां देव आणि भक्त । मायेकरितां ज्ञाते विरक्त ।
 मायेकरितां जीवन्मुक्त । होती स्वानुभवे ॥ ३२ ॥
 मायेकरितां वेदश्रुति । मायेकरितां नाना वित्पत्ति ।
 मायेकरितां होती । मूढ ते विवेकी ॥ ३३ ॥
 माया परमार्थाचें अंजन । मायेकरितां जोडे निधान ।
 मायेकरितां सावधान । साधक स्वरूपी ॥ ३४ ॥
 मायेकरितां स्वहित घडे । मायेकरितां भ्रांती उडे ।
 मायेकरितां विघडे । प्रपंचभान ॥ ३५ ॥
 मायेविण ज्ञान कैचें । माया जीवन सकळ जीवांचें ।
 मायेविण साधकांचें । कार्य न चले ॥ ३६ ॥
 मायेविण परमार्थ जोडे । हें ऐसें कईच न घडें ।
 मायेविण सहसा नातुडे । गुज योगियांचें ॥ ३७ ॥
 माया योगियांची माउली । जेथील तेथें नेऊनि घाली ।
 कृपाळूपणें नाथिलि । आपण होय ॥ ३८ ॥
 सकळ मायेचें स्वरूप जालें । त्यात तुझेही स्वरूप आले ।
 हें इतुकेंही आपुलें । नको मानुं सर्वथा ॥ ३९ ॥
 आतां सांगतो तुज सुण । तुवां नाशिवंत केले मदपण ।
 आतां करिसी आळकेपण । तरी मज शब्द नाही ॥ ४० ॥
 संग तितुका नाशिवंत । निःसंग शब्द अशाश्र्वत ।
 म्हणोनि संगनिःसंगातीत । होऊन राहे ॥ ४१ ॥
 आतां पुढील निरूपण । आदरें करावें श्रवण ।
 संगतीत होइजेल ते खूण । सांगिजेल पुढे ॥ ४२ ॥
 इति श्री आत्माराम । रामदासी विश्रामधाम ।
 योगी पावती विश्राम । जये ठायी ॥ ४३ ॥

३ ब्रह्म निरूपण

संग तितुका नाशिवंत । सांडून राहावे निवांत ।
 येकपणाचाहि अंत । जालिया समाधान ॥ १ ॥
 येकपणाचा उमस । काढिता, त्रिपुरी सावकाश ।
 होत आहे, म्हणोनी ध्यास । येकपणाचा नसो ॥ २ ॥
 तो मी आत्मा ऐसा हेतु । हें नाशिवंत टाकी तूं ।
 उन्मनी अवस्थेचा प्रांतु । तें स्वरूप तुझे ॥ ३ ॥
 ऐसा जो अनुभव जाला । तोही नाशिवंतामधे आला ।
 अनुभवावेगळा राहिला । तो तूं आत्मा ॥ ४ ॥

हेही न घडे बोलणें । आता पाहेंरा किती देणें ।
 वेद शास्त्रें पुराणें । तेंही नासोनि जाती ॥ ५ ॥
 ग्रंथमात्र जितुका बोलिला । आत्मा त्यावेगळा राहिला ।
 ये मायेचेचा स्पर्श जाला । नाहीच तयासी ॥ ६ ॥
 स्वरूप निर्मळ अणि निघोट । स्वरूप सेवटचा सेवट ।
 जिकडे पाहावे तिकडे नीट । सन्मुखचि आहे ॥ ७ ॥
 जें बहु दुरीचा दुरी । जें निकटचि जवळी अंतरी ।
 दुरी आणि अभ्यांतरी । संदेहचि नाही ॥ ८ ॥
 जें सकळांपरीस मोठें । जेतजें हें सकळही आटे ।
 अकस्मात येकसरें तुटे । मूळ मायेचें ॥ ९ ॥
 जें सकळांहूनमूढ कोंवळें । जें सकळांहूनही अत्यंत जवळें ।
 जें सकळामध्ये, प्री निराळें । अलिप्तपणें ॥ १० ॥
 जें हाले ना चाले । जें बोले ना दोलें ।
 आवचें आपणचि संचलें । येकलें येकटचि तें ॥ ११ ॥
 जें आकाशासबाह्य भरलें । आणि आकाश जेथें मुरालें ।
 आकाश मुरोनिया उरलें । येकजिनसि आपण ॥ १२ ॥
 जें चळे ना ढळे । जजे अग्निमध्ये न जळे ।
 जें चळत्यामधें, परी न कळे । उदकी बुडेना ॥ १३ ॥
 जयास कोणीच नेईना । चोरूं जातां चोरवेना ।
 कल्पांत झाला तरि वेंचेना । अणुमात्र ॥ १४ ॥
 जजें ज्ञानचक्षीं लक्षिलें नव जाये । जेथें आकार भस्मोनी जाये ।
 सांगितलें तें साकार होये । म्हणोनि सांगणें न घडे ॥ १५ ॥
 ऐसें जरी न बोलावे । तरी म्यां काये करावे ।
 न बोलतां कळावे । तुज कैसें ? ॥ १६ ॥
 अरे बोलणें तितुकें वेर्थ जातें । परी बोलतां बोलतां अनुभवा
 येतें ।
 अनुभव सोडितां, तें । आपणचि होईजें ॥ १७ ॥
 मायारूप मूळ तयाचें । शोधीन म्हणतां समाधान कैचें ।
 'मज लाभ झाला' या सुखाचें । मूळ तुटे ॥ १८ ॥
 'अहं ब्रह्मास्मि' हा गाथा । आला देहबुद्धीचिये माथा ।
 देहबुद्धीनें परमार्था । कानकोंडें होईजे ॥ १९ ॥
 देहबुद्धि हे टाकावी । हेही मायेची उठाठेवी ।
 म्हणोनी काय अंगीकारावी ? । अंगीकारूं नये ॥ २० ॥
 मायेच्या बळें ब्रह्मज्ञान । मायेकरिता समाधान ।
 मायाचि गोवी, आणि बंधन । तोडी, तेंही माया ॥ २१ ॥
 माया आपणास आपण गोवी । आपणास आपण वेढा लावी ।
 प्राणी दुखवती जीवी । अभिमानें करुनी ॥ २२ ॥
 जैसा सारीपाट खेळती । सारी येकाच्या मगोन आणिति ।
 खेळों बैसतां वांतून घेती । आपुल्याला ॥ २३ ॥
 नसताहि अभिमान माथां । सारी मरतां परम वेथा ।
 डाव येतां सुखस्वार्था । दोघेहि पडिले ॥ २४ ॥
 फासयास दे दे म्हणती । येक ते चिरडी येती ।
 क्रोधां पेटल्या घेती । जीव येकमेकाचा ॥ २५ ॥
 तैशा कन्या पुत्र आणि नारी । वांटून घेतल्या सारी ।
 अभिमान वाहती शिरी । देहपंग प्रपंचाचा ॥ २६ ॥

येवं इतुकी वेढा लाविली । ते माथा खेळें येकली ।
 ते मायेनेच वारिली । पाहिजे माया ॥ २७ ॥
 ते माया तोडितां अधिक जडे । म्हणोनि धरिती ते वेडे ।
 धरितां सोडितां ते नातुडे । वर्म कळल्यावांचुनि ॥ २८ ॥
 जैसें चक्रविहूचें उगवणें । बाहेर येऊनी आंत जाणे ।
 कां भीतरीं जाऊनी येणें । अकस्मात बाहेरी ॥ २९ ॥
 कां त्या कोवाडीयांच्या कडीया । गुंतगुंतोनि उगवाव्या ।
 तैसी जाण हे माया । गुंतोनी उगवावी ॥ ३० ॥
 माया झाडितां कैसी । झाडावी तोडोनी कैसी टाकावी ।
 येथें विचारें पाहावी । नाथिलीच हे ॥ ३१ ॥
 बहू नाटकी हे माया । मीपणें न जाये विलया ।
 विवेकें पाहतां देही या । ठावोचि नाही ॥ ३२ ॥
 वर्म हेंचि माया माईक । याचा करावा विवेक ।
 विवेक केलीया, अनेक । येकीं मुरे ॥ ३३ ॥
 येकीं अनेक आटलें । येकपण अनेकासवें गेलें ।
 उपरी जें निःसंग उरलें । तेंचि स्वरूप तुझें ॥ ३४ ॥
 तुझें स्वरूप तुजचि न कळे । तें जया साधनें आकळे ।
 तें साधन ऐक, सोहळे । भिगिसी स्वानंदाचे ॥ ३५ ॥
 इति श्री आत्माराम । सांगेल पुढील साधनवर्म ।
 जेणे भिन्नत्वाचा भ्रम । तुटोन जाये ॥ ३६ ॥

४ साधन निरूपण

जें सकळ साधनांचें सार । जेणें पाविजे पैलपार ।
 जेणें साधनें अपार । साधक ते सीध झाले ॥ १ ॥
 ते हें जाण रे श्रवण । करावें अध्यात्मनिरूपण ।
 मनन करितां समाधान । निजध्यासें पावती ॥ २ ॥
 संत सज्जन महानुभावी । परमार्थ चर्चा करीत जावी ।
 हईगई सर्वथा न करावी । जातेपणे करुनी ॥ ३ ॥
 परमार्थ उठाठेवी करितां । लाभचि आहे तत्त्वतां ।
 दिवसेंदिवस शुधता । वृत्तिस होये नीच नवी ॥ ४ ॥
 श्रवण आणि मनन । या ऐसें नाही साधन ।
 म्हणोनी हें नित्य नूतन । केलें पाहिजे ॥ ५ ॥
 जैसें ग्रंथी बोलिले । तैसेंचि स्वयें पाहिजे जालें ।
 येथें क्रियेच्य माथां आलें । निश्चिंतार्थें ॥ ६ ॥
 जे ग्रंथी जो विचार । वृत्ती होये तदाकार ।
 म्हणोनि निरूपण सार । भक्ति ज्ञान वैराग्य ॥ ७ ॥
 तो शिष्य म्हणे स्वामी सर्वज्ञा । सत्य करावी प्रतिज्ञा ।
 नाशिवंत घेऊन, साधना । वरपडे न करावें ॥ ८ ॥
 अरे शिष्या, चीत द्यावें । नाशिवंत तुंवां वोळखावें ।
 साधन न लगे करावे । प्रतिज्ञाच आहे ॥ ९ ॥
 प्रतिज्ञा करावी प्रमाण । ऐसें बोलतो हा कोण ।
 नाशिवंत केले मदारपण । त्याहिमध्ये तो आला ॥ १० ॥
 तूं म्हणसी जें दिधलें । तरी देयास कोण उरलें ।
 जें उरलें तें झुरलें । मजकडे ॥ ११ ॥
 तूं नाशिवंतामध्ये आलासी । आपणास कां चोरिसी ? ।

नाशिवंत देतां चकचकीसी । फट रे पढतमूर्खा ॥ १२ ॥
 शिष्य विचारून बोले । स्वामी कांहीच नाही उरलें ।
 अरे 'नाही' बोलणेंही आलें । नाशिवंतामध्ये ॥ १३ ॥
 आहे म्हणतां द्या कांहीं । नाही शब्द गेला तोही ।
 नाहीं नाहीं म्हणता कांही । उपजलें कीं ॥ १४ ॥
 येथें शुन्याचा निरास झाला । आत्मा सदोदित संचला ।
 पाहों जाता साधकाला । ठावचि नाही ॥ १५ ॥
 अभिन्नज्ञाता तोचि मान्य । साधक साध्य होता धन्य ।
 वेगळेपणें वृत्तिशून्य । पावती प्राणी ॥ १६ ॥
 वेगळेपणें पाहों जातां । मोक्ष न जोडे सर्वथा ।
 'आत्माहि दिससा नाही' मता । वरपडे होती प्राणी ॥ १७ ॥
 आपुलिया डोळां जें देखिले । तें पंचभूतामध्ये आलें ।
 ऐसें जाणोनी दृढ धरिलें । ते नाडले प्राणी ॥ १८ ॥
 जो पंचभूतांचा दास । तयास मायेमध्ये वास ।
 भोगी नीच नव्या सावकाश । पुनरावृत्ती ॥ १९ ॥
 तो शिष्ये विनंती केली । म्हणे आशंका उडवली ।
 पंचभूतांची सेवा केली । बहुतेकीं ॥ २० ॥
 सकळ सृष्टीमध्ये जन । साधु संत आणि सज्जन ।
 करिती भूतांचें भजन । धातू-पाषाण मूर्ति ॥ २१ ॥
 जे कोणी नित्यमुक्त झाले । तेंही धातुपूजन केलें ।
 तरी ते पुनरावृत्ती पावले । किंवा नाही ? ॥ २२ ॥
 ऐसा शिष्याचा अंतर्भाव । जाणोनि आनंदला गुरूराव ।
 म्हणे सीधचि हा अनुभव । पावेल आतां ॥ २३ ॥
 ऐसें विचारुनिया मनीं । कृपादृष्टी न्याहाळुनी ।
 शिष्याप्रती सुवचनी । स्वामी बोलते झाले ॥ २४ ॥
 प्राणी देह सोडून जाती । परी वासनात्मक शरीरें उरति ।
 तेणें पुनरावृत्ति भोगिती । वासना उरलिया ॥ २५ ॥
 मूळ या स्थूळ देहाचें । लिंगदेह वासनात्मक साचें ।
 राहणें तया लिंगदेहाचें । अज्ञान देही ॥ २६ ॥
 कारणदेह तोचि अज्ञान । आणि तो मी आत्मा ऐसें ज्ञान ।
 तया नांव महाकारण । देह बोलिजे ॥ २७ ॥
 तरी मनाचा धारा सुटला । म्हणिजे भवसिंधु आटला ।
 प्राणी निश्चिंतार्थें सुटला । पुनरावृत्ती पासुनी ॥ २८ ॥
 हेंचि जाण भक्तीचें फळ । जेणें तुटे संसारमूळ ।
 निःसंग आणि निर्मळ । आत्मा होईजे स्वयें ॥ २९ ॥
 संगतीत म्हणिजे मोक्ष । तेथे कैचें देखणें लक्ष ।
 लक्ष आणि अलक्ष । या दोहीस ठाव नाही ॥ ३० ॥
 आत्मा म्हणोनी देखणीयास मिठी । घालूं जातां मोक्षाची तुटी ।
 म्हणोनिया उठाउठी । आत्मनिवेदन करावें ॥ ३१ ॥
 प्राप्त जालें अद्वैतज्ञान । अभिन्नपणें जें विज्ञान ।
 तेंचि जाण आत्मनिवेदन । जेथें मी-तूपण नाही ॥ ३२ ॥
 ऐसी स्थिति जया पुरुषाची । तया पुनरावृत्ती कैची ।
 जाणोनि भक्ति केली, दासाची । आवडी देवास अत्यंत ॥ ३३ ॥
 पूर्वी दासत्व होतें केले । त्याचे स्वामित्व प्राप्त झालें ।
 आणि तयाचें महत्व रक्षिलें । तरी थोर उपकार कीं ॥ ३४ ॥

आतां असो हें बोलणें । नाशिवंताचा विचार घेणें ।
आणि मजपाशी सांगणे । अनुभव आपुला ॥ ३५ ॥
आता पुढिलीये समासी । शिष्य सांगेल अनुभवासी ।
दृढ करूनिया तयासी । सांगती स्वामी ॥ ३६ ॥
इति श्री आत्माराम । रामदासी पूर्णकाम ।
एका सावध वर्म । आत्मज्ञानाचें ॥ ३७ ॥

५ स्वानुभव निरूपण

जय जयाजी स्वामी सर्वेश्वरा । आम्हां अनाथांचिया माहेरा ।
सार्थक झालें जी दातारा । तुमच्या कृपा कटाक्षें ॥ १ ॥
या मनाचेनि संगति । जन्म घेतले पुनरावृत्ती ।
माया माईक असोत भ्रांती । वरपडा जालों होतो ॥ २ ॥
जी मी मानवी किंकर । येकायेकीं जाळीं विश्वंभर ।
संदेह तुटला थोर । यातायातीचा ॥ ३ ॥
मी संसारीहून सुटलों । पैलपार पावलों ।
मीच सकळ विस्तारलों । सर्वाभूतीं ॥ ४ ॥
मी करून अकर्ता । मी परेहून पर्ता ।
मजमध्ये वार्ता । मीपणाची नाही ॥ ५ ॥
ऐसेन हें निजबीज । गाळीव मीपणाचा फुंज ।
तो मुरालिया सहज । सीधचि आदिअंती ॥ ६ ॥
ऐसा शिष्याचा संकल्पु । जाणोनि बोले भवरिपु ।
संसारसर्प भग्नदर्पु । केला जेणें ॥ ७ ॥
जें स्वामीच्या हृदयीं होतें । तें शिष्यासी बाणलें अवचीतें ।
जैसें सामर्थ्ये परीसातें । लोहो आंगी बाणे ॥ ८ ॥
स्वामीपरीसाचा स्पर्श होतां । शिष्य परिसचि जाला तत्त्वतां ।
गुरुशिष्याची ऐक्यता । जाली स्वानुभवे ॥ ९ ॥
गुज स्वामीच्या हृदयींचें । शिष्यास वर्म तयाचें ।
प्राप्त जालें योगीयांचें । निजबीज ॥ १० ॥
बहुतां जन्मांच्या शेवटीं । जाली स्वरूपेसी भेटी ।
येका भावार्थासार्थी । परब्रह्म जोडलें ॥ ११ ॥
जो वेदशास्त्रांचा गर्भ । निर्गुण परमात्मा स्वयंभ ।
तयाचा येकसरां लाभ । जाला सद्भावें ॥ १२ ॥

जें ब्रह्मादिकांचें माहेर । अनंत सुखाचें भांडार ।
जेणें हा दुर्गम संसार । सुखरूप होये ॥ १३ ॥
ऐसें जयास ज्ञान झालें । तयाचें बंधन तुटलें ।
येरां नसोनीच जडलें । सदृढ अविवेकें ॥ १४ ॥
संदेह हेंचि बंधन । नीःशेष तुटला तेंचि ज्ञान ।
निःसंदेही समाधान । होय आपैसे ॥ १५ ॥
प्राणीयास माया सुटेना । अभिमानें त्रिपुरी तुटेना ।
वृत्ति स्वरूपी फुटेना । स्फूर्तिरूपें ॥ १६ ॥
जे मायाजाळीं पडिले । ते ईश्वरासी चुकले ।
ते प्राणी सांपडले । वासनाबंधनी ॥ १७ ॥
जयाचें दैव उदेलें । तयास ज्ञान प्राप्त झालें ।
तयाचें बंधन तुटलें । निःसंगणें ॥ १८ ॥
सर्वसाक्षी तुर्या अवस्था । तयेचाहि तूं जाणता ।
म्हणोनी तुज निःसंगता । सहजचि आली ॥ १९ ॥
आपणासी तूं जाणसी । तरी तूं ही नव्हेसी ।
तूंपणाची कायेंसी । मात स्वरूपी ॥ २० ॥
जाणता आणि वस्तु । दोनी निमाल्या उर्वरीतु ।
तूंपणाची मातु । शजचि वाव ॥ २१ ॥
आतां असो शब्द पाल्हाळ । तुझें तुटलें जन्ममूळ ।
कां जे नाशिवंत सकळ । मदपण केलें ॥ २२ ॥
जें जें जाणोनि टाकिलें । तें तें नाशिवंत, राहिलें ।
तुझें तुज प्राप्त झालें । अक्षईपद ॥ २३ ॥
ऐसें बोले मोक्षपाणी । ऐकोत शिष्य लोटांगणीं ।
निःसंदेह स्वरूप मिळणीं । दोघे येकचि जाले ॥ २४ ॥
ऐसा कृपाळु स्वामीराव । आदि पुरुष देवाधिदेव ।
शिष्यास निजपदीं ठाव । ऐक्यरूपे दिधला ॥ २५ ॥
जो शिष्य स्वामीस शरण गेला । आणि संदेहा वेगळा झाला ।
तेणें जन्म सार्थक केला । जो देवांसी दुल्लभु ॥ २६ ॥
ग्रंथ संपता स्तुति उत्तरें । बोलताती अपारें ।
परी अर्थासी कारण, येरें । येरा चाड नाही ॥ २७ ॥
इति श्री आत्माराम । रामदासी पूर्णकाम ।
निःसंदेह जालें अंतर्याम । सद्गुरूचरणीं ॥ २८ ॥

॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥

॥ आत्माराम ग्रंथ संपूर्ण ॥

Please send corrections to Sunder Hattangadi (sunderh@hotmail.com)

Last updated January 3, 1998